ISSN 3060-5091 (Online)
Farg‘ona metodika maktabi – Ферганская методическая школа – Fergana methodical school
2026-yil 6/2-son.

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24582791

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik asoslari

Soliyev Ilhom Sobirovich –
Farg‘ona davlat universiteti dotsenti,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: soliyev.ilxomjon@mail.ru
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-4375-0015

G‘offorjonova Hamidabonu Umidjon qizi –
Farg‘ona davlat universiteti magistranti

Annotatsiya. *Mazkur tadqiqot bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy va metodik jihatlarini aniqlashga bag‘ishlangan. Boshlang‘ich ta’limning kichik maktab yoshi o‘quvchilari shaxsi shakllanishidagi o‘rni hisobga olinib, bo‘lajak pedagoglarda ijodiy fikrlash, metodik moslashuvchanlik va refleksiv yondashuvni shakllantirish omillari o‘rganildi. Tadqiqotda tizimli-faoliyatli yondashuv, adabiyotlar tahlili, modellashtirish hamda pedagogik kuzatuv metodlaridan foydalanildi. Natijada kasbiy-ijodiy qobiliyatlarning tarkibiy komponentlari, rivojlanish darajalari (reproduktiv, konstruktiv-izlanuvchan, ijodiy-innovatsion) hamda ularni rivojlantirishga xizmat qiluvchi amaliy metodlar asoslab berildi.*

Kalit so‘zlar: *bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, kasbiy-ijodiy qobiliyat, pedagogik ijodkorlik, IMRAD, boshlang‘ich ta’lim metodikasi, refleksiya.*

Развитие профессионально-творческих способностей будущих учителей начальных классов

Аннотация. *Данное исследование посвящено выявлению теоретических и методических аспектов развития профессионально-творческих способностей будущих учителей начальных классов. С учетом роли начального образования в формировании личности учащихся младшего школьного возраста изучены факторы становления творческого мышления, методической гибкости и рефлексивного подхода у будущих педагогов. В работе применены системно-деятельностный подход, анализ научной литературы, моделирование и педагогическое наблюдение. В результате обоснованы структурные компоненты профессионально-творческих способностей, уровни их развития (репродуктивный, конструктивно-поисковый, творческо-инновационный) и практические методы их формирования.*

Ключевые слова: *будущий учитель начальных классов, профессионально-творческие способности, педагогическое креативность, IMRAD, методика начального образования, рефлексия.*

Development of professional and creative abilities of prospective primary school teachers

Annotation. *This study aims to identify the theoretical and methodological aspects of developing the professional and creative abilities of prospective primary school teachers. Taking into account the role of primary education in shaping the personality of young learners, the research examines factors that foster creative thinking, methodological flexibility, and a reflective approach among future educators. A systems-activity approach, literature analysis, modeling, and pedagogical observation methods were employed. As a result, the structural components of professional and creative abilities, their developmental levels (reproductive, constructive-exploratory, and creative-innovative), and practical methods for their development were substantiated.*

Keywords: *prospective primary school teacher, professional and creative ability, pedagogical creativity, IMRAD, primary education methodology, reflection.*

KIRISH

Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining muhim boshlang'ich bosqichi bo'lib, bolaning shaxs sifatida shakllanishi, bilish faoliyati, nutqiy rivojlanishi, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy munosabatlarga kirishishida alohida ahamiyat kasb etadi. Aynan maktabgacha yosh davrida bolada atrof-muhit haqidagi dastlabki bilimlar, amaliy faoliyat ko'nikmalari, mustaqil harakat qilish malakalari hamda o'rganishga bo'lgan qiziqish shakllanadi. Shu sababli mazkur bosqichda ta'lim-tarbiya jarayonini bolaning yosh va individual xususiyatlariga muvofiq tashkil etish, uning har tomonlama rivojlanishi uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim mazmunini takomillashtirish, bolalarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish, ta'limiy faoliyatga zamonaviy pedagogik yondashuvlarni tatbiq etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni hamda maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti ushbu jarayonning tashkiliy, mazmuniy va me'yoriy asoslarini belgilab beradi [1; 2]. Mazkur hujjatlarda belgilangan vazifalar maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini izchil rivojlantirish zaruratini yuzaga keltiradi. Pedagogik nuqtayi nazardan bilim, ko'nikma va malaka bolaning rivojlanish jarayonida o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan tarkibiy jihatlar hisoblanadi. Bilimlar orqali bola predmet va hodisalar haqida tasavvur hamda tushunchalarga ega bo'ladi, ko'nikmalar yordamida o'zlashtirgan bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo'llaydi, malakalar esa takroriy mashqlar va mustaqil faoliyat natijasida muayyan harakatlarni puxta bajarish imkonini beradi. Biroq ushbu jarayonni faqat bilim berish yoki tayyor ko'nikmalarni shakllantirish bilan cheklash mumkin emas. Unda o'yin faoliyati, kuzatish, tajriba, suhbat, amaliy mashqlar va ijodiy topshiriqlarning o'zaro uyg'unligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika fanining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur

muammo ta'lim mazmunini belgilash, bolaning yosh xususiyatlariga mos pedagogik metodlarni tanlash, amaliy faoliyatni tashkil etish va rivojlanish natijalarini baholash bilan chambarchas bog'liq. Maktabgacha ta'limga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlarda [1–3] bolalarning har tomonlama rivojlanishi, ta'lim-tarbiya jarayonining izchilligi, rivojlantiruvchi muhitni tashkil etish va ta'limiy faoliyatning yosh xususiyatlariga muvofiqligini ta'minlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Pedagogik adabiyotlarda [4, 8] bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish ta'lim jarayonining o'zaro bog'liq tarkibiy qismlari sifatida talqin qilinadi. Bu yondashuvga ko'ra, bilimlarni o'zlashtirish bolaning atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini boyitishga xizmat qilsa, ko'nikmalar ularni amaliy faoliyatda qo'llash imkoniyatini kengaytiradi. Malakalar esa takroriy mashqlar, mustaqil harakat va amaliy tajriba orqali mustahkamlanadi. Demak, mazkur jarayonda bilim berish, amaliy faoliyatga jalb etish va o'zlashtirilgan tajribani mustahkamlash bosqichlarining izchilligini ta'minlash muhim metodik talab hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda, o'yin faoliyati, kuzatish, tajriba o'tkazish, suhbat, amaliy mashqlar va ijodiy topshiriqlardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, o'yin jarayonida bola predmet va hodisalarni o'rganadi, ularning xususiyatlarini farqlaydi, o'zlashtirgan bilimlarini turli vaziyatlarda qo'llaydi hamda mustaqil qaror qabul qilishga o'rganadi. Shu jihatdan, o'yin va amaliy faoliyatni uyg'unlashtirish bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirishning muhim metodik sharti sifatida qaraladi. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'limda bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirishni faqat alohida mashg'ulotlar yoki muayyan metodlar bilan cheklab bo'lmaydi. Ushbu jarayon ta'limiy maqsad, mazmun, metod, vosita, tashkiliy shakl va pedagogik kuzatishning o'zaro muvofiqligini talab etadi. Shu asosda mazkur maqolada olti komponentli metodik yondashuvni tizimlashtirish zarurati asoslandi. Taklif etilayotgan yondashuv mavjud pedagogik qarashlarni umumlashtirish va ularni maktabgacha ta'lim amaliyotiga moslashtirishga qaratilgan.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Ilmiy-nazariy tahlil – maktabgacha ta'limda bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirishning pedagogik mazmuni, tamoyillari va metodik xususiyatlarini aniqlash maqsadida ilmiy adabiyotlar hamda me'yoriy hujjatlarni o'rganishda qo'llanildi.

Qiyosiy tahlil – bilim, ko'nikma va malaka tushunchalarining mazmuniy xususiyatlarini o'zaro taqqoslash, ularning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash, shuningdek, ta'limiy faoliyatni tashkil etishga doir metodik yondashuvlarni qiyoslash uchun foydalanildi.

Umumlashtirish va tizimlashtirish – ilmiy manbalardan olingan nazariy qarashlarni umumlashtirish, ta'limiy jarayonning asosiy tarkibiy qismlarini aniqlash hamda ularning o'zaro aloqadorligini ochib berishga xizmat qildi.

Pedagogik modellashtirish – bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish jarayonining maqsad, mazmun, metod, vosita, tashkiliy shakl va pedagogik kuzatishdan iborat olti komponentli metodik modelini ishlab chiqishda qo'llanildi.

Tadqiqot jarayonida metodik modelni shakllantirishda quyidagi pedagogik tamoyillarga tayanildi: bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, o'yin va amaliy tajribaning ustuvorligini ta'minlash, ta'limiy faoliyatning izchilligi hamda bolaning mustaqil faolligini rag'batlantirish.

Tahlilning asosiy mezonlari sifatida ta'limiy maqsadning aniqligi, o'quv mazmunining yosh xususiyatlariga muvofiqligi, metod va vositalarning maqsadga mosligi, tashkiliy shakllarning amaliy imkoniyatlari hamda rivojlanish natijalarini kuzatish imkoniyatlari belgilandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ilmiy manbalarni tahlil qilish, qiyoslash va umumlashtirish natijasida maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish jarayonining o'zaro bog'liq tarkibiy qismlari aniqlandi. Tahlil natijalari mazkur jarayonni alohida ta'limiy faoliyatlar yig'indisi sifatida emas, balki maqsad, mazmun, metod, vosita, tashkiliy shakl va pedagogik kuzatishning o'zaro uyg'unligiga asoslangan yaxlit pedagogik tizim sifatida tashkil etish zarurligini ko'rsatdi. Model quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

Birinchi komponent – **maqsad komponenti** bo'lib, bolalarda atrof-muhit, predmet va hodisalar haqidagi dastlabki bilimlarni shakllantirish, egallangan bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish hamda mustaqil faoliyat bajarish malakalarini mustahkamlashni nazarda tutadi.

Ikkinchi komponent – **mazmun komponenti** bo'lib, bolaning yosh va individual xususiyatlariga mos ta'limiy materiallar, tushunchalar, amaliy topshiriqlar va rivojlantiruvchi faoliyat mazmunini qamrab oladi. Bunda bilimlarning oddiy tasavvurlardan murakkabroq tushunchalarga tomon izchil rivojlanishiga e'tibor qaratiladi.

Uchinchi komponent – **metod komponenti** bo'lib, o'yin, suhbat, kuzatish, namoyish etish, savol-javob, amaliy mashq, muammoli vaziyat va ijodiy topshiriqlar orqali bolalarning bilish faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

To'rtinchi komponent – **vosita komponenti** bo'lib, didaktik materiallar, predmetli rasmlar, geometrik shakllar, konstruktorlar, tabiiy materiallar, o'yinchoqlar va boshqa ko'rgazmali vositalardan foydalanishni nazarda tutadi. Ushbu vositalar bilimlarni amaliy tajriba orqali o'zlashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Beshinchi komponent – **tashkiliy shakl komponenti** bo'lib, ta'limiy faoliyatni individual, kichik guruh va jamoaviy shakllarda tashkil etish, o'yin hamda amaliy mashg'ulotlarni o'zaro uyg'unlashtirishni qamrab oladi.

Oltinchi komponent – **pedagogik kuzatish komponenti** bo'lib, bolalarning ta'limiy faoliyatdagi ishtiroki, bilimlarni o'zlashtirishi, amaliy topshiriqlarni bajarishi, mustaqilligi va erishgan rivojlanish natijalarini muntazam kuzatib borishga yo'naltiriladi.

Taklif etilgan modelda barcha komponentlar o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, ularning har biri umumiy pedagogik maqsadga erishishga xizmat qiladi. Jumladan, maqsad ta'limiy faoliyatning yo'nalishini belgilasa, mazmun uning mohiyatini ochib beradi, metod va vositalar o'zlashtirish jarayonini ta'minlaydi, tashkiliy shakllar faoliyatni amalga oshirish sharoitlarini yaratadi, pedagogik kuzatish esa bolaning rivojlanish jarayonini tahlil qilish va keyingi pedagogik faoliyatni rejalashtirish imkonini beradi.

Modelning mazmuniy yo'nalishi bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirishning o'zaro bog'liq uchta bosqichi orqali ham ifodalanadi. Birinchi bosqichda bola predmet va hodisalar bilan tanishadi, ularning xususiyatlarini anglaydi hamda dastlabki tasavvur va tushunchalarni egallaydi. Ikkinchi bosqichda o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy topshiriqlar, o'yinlar va turli faoliyat jarayonida qo'llash orqali ko'nikmalar rivojlantiriladi. Uchinchi bosqichda esa takroriy mashqlar va mustaqil faoliyat yordamida egallangan harakatlar mustahkamlanib, ularni puxta, izchil va mustaqil bajarish malakalari shakllantiriladi. Ushbu bosqichlar qat'iy ajratilgan jarayonlar emas, balki bolaning individual rivojlanish sur'atiga qarab o'zaro takrorlanib va boyib boradigan pedagogik jarayon sifatida talqin qilinadi.

Tadqiqot natijalari maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish jarayoniga tizimli yondashish zarurligini ko'rsatadi. Mazkur jarayonning samarali tashkil etilishi faqat ta'limiy mazmunni belgilash yoki muayyan metodlardan foydalanish bilan emas, balki pedagogik faoliyatning barcha tarkibiy qismlari o'rtasidagi muvofiqlik bilan belgilanadi. Shu jihatdan taklif etilgan olti komponentli metodik model maktabgacha ta'lim jarayonini yaxlit pedagogik tizim sifatida tashkil etishga qaratilgan nazariy-metodik yondashuv hisoblanadi.

Modelning muhim jihatlaridan biri bilim, ko'nikma va malakalarni o'zaro bog'liq holda rivojlantirishga yo'naltirilganligidir. Ayrim ta'limiy vaziyatlarda bilimlarni

o‘zlashtirishga ko‘proq e’tibor qaratilib, ularni amaliy faoliyatda qo‘llash imkoniyatlari yetarlicha ochib berilmasligi mumkin. Taklif etilgan yondashuv esa bilimlarni amaliy topshiriqlar, o‘yinlar va mustaqil faoliyat bilan bog‘lashni nazarda tutadi. Natijada bola nafaqat ma’lumotlarni o‘zlashtiradi, balki ularni turli vaziyatlarda qo‘llash va mustaqil harakat qilish imkoniyatiga ham ega bo‘ladi.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim, ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish ta’lim-tarbiya jarayonining muhim tarkibiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, uni samarali tashkil etish pedagogik faoliyatning maqsadli, izchil va tizimli amalga oshirilishini talab etadi. Nazariy tahlil natijalari bilim, ko‘nikma va malakalar bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanishini, ularni shakllantirishda bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish muhimligini ko‘rsatdi.

Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan olti komponentli metodik model maqsad, mazmun, metod, vosita, tashkiliy shakl va pedagogik kuzatishning o‘zaro aloqadorligiga asoslanadi. Mazkur komponentlarning uyg‘unligi ta’limiy faoliyatni rejalashtirish, bolalarning bilish faolligini qo‘llab-quvvatlash, egallangan bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lash hamda individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish uchun nazariy-metodik asos yaratadi.

Tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

- bilim, ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish o‘zaro izchil va uzviy bog‘liq pedagogik jarayon sifatida tashkil etilishi lozim;
- o‘yin, kuzatish, amaliy mashqlar va ijodiy topshiriqlardan foydalanish bilimlarni hayotiy tajriba bilan bog‘lash imkonini beradi;
- ta’limiy faoliyat mazmuni va topshiriqlar bolaning yosh hamda individual imkoniyatlariga moslashtirilishi zarur;
- pedagogik kuzatish bolaning rivojlanish dinamikasini aniqlash va keyingi ta’limiy faoliyatni takomillashtirishning muhim vositasi hisoblanadi;
- individual, kichik guruh va jamoaviy faoliyat shakllarini uyg‘unlashtirish bolalarning mustaqilligi va faolligini qo‘llab-quvvatlaydi.

Shunday qilib, taklif etilgan metodik model maktabgacha ta’limda bilim, ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish jarayonini yaxlit tizim asosida tashkil etish imkoniyatini nazariy jihatdan asoslaydi. Kelgusida modelning amaliy qo‘llanish imkoniyatlari va pedagogik samaradorligini aniqlash maqsadida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tajriba-sinov ishlarini tashkil etish, tegishli mezon va ko‘rsatkichlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 16-dekabr, O‘RQ-595-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrdagi 802-son qarori. “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son qarori. “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”.
4. Qodirova F.R., Toshpo‘latova Sh.Q., Kayumova N.M., A’zamova M.N. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2019. – 688 b.
5. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Ilk qadam: Maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun davlat o‘quv dasturi. Takomillashtirilgan ikkinchi nashr. – Toshkent, 2022.

6. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur bo'stoni, 2013. – 290 b.